

Studiebeurzen in de vroegmoderne tijd:

cliëntelisme versus levenskansen

Eddy Put

In de jaren zeventig van de vorige eeuw kon ik als middelbare scholier genieten van een studiebeurs die in 1629 door Cornelis Knapen in het leven was geroepen. Deze kanunnik afkomstig uit Helchteren voorzag niet alleen een geldsom voor een jongen uit zijn eigen geboorteplaats, maar ook voor iemand uit het naburige Heusden, van waar zijn moeder en – 350 jaar later – ik zelf afkomstig waren. Het heeft me altijd een bijzonder gevoel gegeven dat de wens van iemand die eeuwen geleden leefde nog altijd gerespecteerd wordt en dat ik in die lange traditie van respect voor een laatste wil een kleine schakel vormde.

De geschiedenis van studiefinanciering is een boeiend onderwerp, dat nog nauwelijks bestudeerd is. Vaak wordt gedacht dat studiebeurzen een recent fenomeen zijn. Willem I verleende in de jaren twintig van de negentiende eeuw toelagen voor opleidingen tot predikant, priester, onderwijzer en beeldend kunstenaar. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er in België een stelsel van door de overheid uitgereikte studiebeurzen tot stand. Cruciaal moment in deze evolutie was de oprichting in 1954 van een Nationaal Studiefonds, dat beurzen voor het middelbaar en hoger onderwijs verleende aan kinderen uit gezinnen met beperkte financiële middelen. Het was tekenend voor de welvaarts- en de verzorgingsstaat van de tweede helft van de twintigste eeuw. Dankzij de democratisering van het onderwijs vonden vele arbeiderskinderen de weg naar de universiteit.¹

Ook in de vroegmoderne tijd bestond er al een uitgebreid aanbod aan studie-toelagen, niet alleen voor universiteitsstudenten, maar ook voor scholieren aan Latijnse scholen.² Een en ander lijkt niet te stroken met de voorstelling van het *ancien régime* als een verstarde standenmaatschappij, waar weinig of geen sociale mobiliteit bestond. De school heeft altijd al in grote mate bijgedragen tot de 'reproductie' van de samenleving, zoals de Franse socioloog Bourdieu in een spraakmakend boek beschreven heeft. Ook in de vroegmoderne tijd

Foto links: Beurzen in de universiteit van Leuven waren ofwel aan een bepaald college verbonden of vrij. In het laatste geval sprak men van vliegende of losse beurzen. Het Heilig-Geestcollege (Naamsestraat) telde niet minder dan 50 bursalen (Universiteitsarchief KU Leuven).

1 Voor Nederland kunnen enkele recente studies vermeld worden: W.J. Marchand, *Onderwijs mogelijk maken. Twee eeuwen invloed van studiefinanciering op de toegankelijkheid van het onderwijs in Nederland (1815–2015)* (Groningen 2014); P.J. Slaman, W.J. Marchand en R. Schalk, *Kansen in het Koninkrijk. Studiebeurzen 1815–2015* (Amsterdam 2016); P. Slaman, *Staat van de student. Tweehonderd jaar politieke geschiedenis van de studiefinanciering in Nederland* (Amsterdam 2014).

2 Zie bij wijze van inleiding: P. Trio, 'Financing of university students in the Middle Ages: a new orientation', in *History of Universities* 4(1984) 1-24 en J. Mertens, *De onderwijspolitiek van de landcommandeurs Reuschenberg (+1603) en Amstenrade (+1634) in de balijs Biesen, provincie van de Duitse Orde: doelstellingen, functies en effecten van 34 studiebeurzen in Gemert, Keulen, Leuven en Maastricht, Studie en onderwijs in de kloosters en abdijen in het huidige België vóór de Franse Revolutie* (Brussel 2002).

reproduceerde de school de maatschappij met al zijn ongelijkheden en onrechtvaardigheden.³ Hoe valt dat te rijmen met het bestaan van studiebeurzen die aan kinderen van minder begoede ouders gegeven werden? Ook voor de lokale geschiedenis vormen deze stichtingen een bijzonder boeiend en veel te weinig bekend gegeven.

Onderwijs, standenongelijkheid en staatsvorming

In de minimaal uitgebouwde staat van voor de Franse Revolutie was de school lange tijd vooral een lokale verantwoordelijkheid. Pas in het laatste kwart van de achttiende eeuw is er voor het eerst sprake van staatsinterventie in onderwijs-aangelegenheden. Een tweede aspect, dat meteen in het oog springt in het onderwijslandschap van de vroegmoderne tijd, is de grote standen- en genderongelijkheid. De scholing van een edelman verliep heel anders dan die van een boerenjongen, als die laatste al onderwijs kreeg. Voor meisjes was er nauwelijks voortgezet onderwijs van enige betekenis; de universiteit was voor hen al helemaal uitgesloten.

Bij gebrek aan een nationale wetgeving die benoemingsbevoegdheid, onderwijsprogramma, financiering en dergelijke vastlegde, bestonden er grote variaties in het lager onderwijs. Zeker op het platteland had de kerk een grote invloed. Parochiescholen waren vooral in de winter open, wanneer op het land de hulp van de kinderen niet nodig was. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, had op het einde van de achttiende eeuw nagenoeg elk dorp zijn eigen lagere school. Naast een wedde, die erg kon variëren, ontving de leerkracht ook schoolgeld van de ouders van de schoolkinderen; het tarief kon variëren in functie van de vaardigheden (lezen, schrijven, rekenen, enzovoort) die de kinderen aanleerden.⁴ In de steden waren er privé-schoolmeesters actief, die voor eigen rekening onderwezen en die bijgevolg niet gesubsidieerd werden. In tegenstelling tot het platteland bestonden er afzonderlijke jongens- en meisjesscholen. Voor de armen waren er zondagsscholen, die vooral op catechese gericht waren, en wees- en vondelingenhuizen, die meestal door vertegenwoordigers van zowel de burgerlijke als de kerkelijke overheid bestuurd werden.⁵

Een beperkt aantal jongens ging naar een Latijnse school. Dat vroegmoderne 'middelbaar' onderwijs was nagenoeg uitsluitend op de studie van Latijn en Grieks gericht. Door de lezing van klassieke auteurs moesten de scholieren een grote – zowel mondelinge als schriftelijke – taalvaardigheid verwerven. Op dit humanistisch geïnspireerd onderwijs werd een katholiek reformatorisch programma geënt, dat vorm kreeg in catechismuslessen, predicaties en toneelopvoeringen.⁶ Voor meisjes van goeude afkomst bestonden er pensionaten, die doorgaans door religieuzen geleid werden. Die elitaire kostscholen van de ursulinen en andere orden bereidden niet voor op een beroepsloopbaan, maar gaven juffrouwen van stand een algemene culturele bagage in het vooruitzicht van hun huwelijk. De armenscholen die diezelfde ursulinen, begijnen en kwezels (of geestelijke dochters) voor meisjes uit de volksklasse organiseerden, waren vooral gericht op kantklossen en andere vormen van handwerk. Technisch onderwijs bestond niet: jongens leerden na elementair lees- en schrijfonderricht in een kleine school een ambacht door bij een meester in de leer te gaan.⁷

De universiteit van Leuven (1425–1797), lange tijd de enige instelling voor hoger onderwijs in de Lage Landen, was vooral in de eerste helft van de zestiende eeuw een internationaal gerenommeerd onderwijscentrum. Studenten volgden er eerst de lessen aan de voorbereidende Artes-faculteit, om daarna

3 P. Bourdieu, *La reproduction* (Parijs 1970).

4 Meer informatie bij E. Put, *De cleyne scholen. Het volksonderwijs in het hertogdom Brabant tussen Katholieke Reformatie en Verlichting (einde 16de eeuw – 1795)* (Symbolae Facultatis Litterarum et Philosophiae Lovaniensis, Series B, dl. 7) (Leuven 1990).

5 Zie bijvoorbeeld M. De Bleecker en J. Collignon, *Kuldersbloed & blauwmeisjes-tranen: Gentse weeshuizen 1615–1984* (Gentbrugge 2010).

6 J. Vanhoutte en J. Van der Eycken, *Latijnse scholen in de Zuidelijke Nederlanden (16de–18de eeuw), Repertorium en archief-gids, Vlaanderen en Brussel* (Studia, 116) (Brussel 2007) [integraal raadpleegbaar op <http://search.arch.be/nl/themas/gidsen>]; D. Leyder, *Pour le bien des lettres et de la chose publique, Maria Theresia, Jozef II en de humaniora in hun Nederlandse Provincies* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, Nieuwe reeks, 19) (Brussel 2010).

7 Zie respectievelijk M. De Vroede, *Religieuses et béguines enseignantes dans les Pays-Bas Méridionaux aux XVIIe–XVIIIe siècles* (Studia Paedagogica, 20) (Leuven 1996); M. D' hoker, 'Arm onderwijs voor arme kinderen. Bijdrage tot de studie van het lager beroepsonderwijs in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de 18de eeuw', in: *Onderwijs en Opvoeding in de Achttiende Eeuw. Akten Symposium Doesburg* (Amsterdam 1983) 103–112 en B. De Munck, *Technologies of learning. Apprenticeship in Antwerp from the 15th Century to the End of the Ancien Régime* (Studies in European Urban History, 11) (Turnhout 2007).

godgeleerdheid, rechten, of geneeskunde te gaan studeren. De jongsten verbleven in pedagogieën, de ouderen zaten op kot of verbleven in een van de talrijke colleges in de Dijlestad. Behoeftige studenten werden vrijgesteld van het inschrijvingsgeld, maar dan nog bleef studeren een erg dure aangelegenheid: huisvesting, voeding en lesmateriaal kostten al snel een flinke duit, wat maakte dat alleen de *happy few* de weg naar de universiteit vonden.⁸

8 Achtergrondinformatie bij E. Lamberts en J. Roegiers, *De Universiteit te Leuven, 1425–1985* (Leuven 1988).

Behoeftige studenten werden vrijgesteld van het inschrijvingsgeld, maar dan nog bleef studeren een erg dure aangelegenheid: huisvesting, voeding en lesmateriaal kostten al snel een flinke duit, wat maakte dat alleen de *happy few* de weg naar de universiteit vonden

Studiebeurzen voor studenten aan de universiteit van Leuven

Op 17 juli 1754, enkele dagen voor zijn overlijden, liet de bekende Leuvense hoogleraar geneeskunde Hendrik-Jozef Rega zijn testament opstellen. Hij voorzag hierin de stichting van twee studiebeurzen: één voor een bedrag van 160 gulden per jaar voor een student in de medicijnen en een tweede van 140 gulden voor een scholier in het laatste jaar van de humaniora in het Leuvense Heilige-Drievuldigheidscollege, die daarna met dezelfde beurs *Artes* en een opleiding theologie, rechten of medicijnen mocht aanvatten, uiteraard op voorwaarde dat hij 'op behoorlyken tydt' promoveerde. De begunstigden waren in de eerste plaats de bloedverwanten langs vaders- en moederszijde van de stichter, die zelf overigens celibatair en kinderloos stierf. Indien er geen kandidaten uit de familie waren, dan kwamen inwoners van Leuven, Hoegaarden, Outgaarden en Lummen in aanmerking 'sonder preferentie van de plaetse van geborte'. Om dat alles te financieren liet Rega een bedrag van 10.000 gulden uitzetten. Drie provisors en een rentmeester stonden in voor het financieel beheer en voor het respecteren van de wensen van de hoogleraar.⁹

Niet alle stichters waren even beroemd als Rega en niet alle beurzen waren even riant, maar het scenario is hetzelfde als dat van honderden andere beurzen die in de vroegmoderne tijd in het leven werden geroepen. Het is een typische mengvorm: een beurs die in eerste instantie voor verwanten bedoeld was, maar daarnaast ook voor de inwoners van een of enkele dorpen (vaak de geboorteplaats van de stichter) of de ruimere regio. Ook wordt in detail aangegeven welke studierichtingen voor de toelage in aanmerking kwamen. De meeste beurzen waren bedoeld voor theologiestudies, eventueel in combinatie met filosofie (in de *Artes*-faculteit). Het toont aan dat religieuze motieven een belangrijke rol speelden.

9 H. Lentz (ed.), *Fondations de bourses d'étude établies en Belgique: fondations isolées, dites volantes, dl. 2, Recueil des fondations de la province de Brabant* (Brussel 1892) 715-720.

De financieringsmechanismen waren te vergelijken met die voor jaargetijden of andere devote stichtingen. De erflater gaf doorgaans erg gedetailleerd aan welk geld of welke onroerende goederen (landerijen, pachthoven, huizen, enzovoort) voorzien waren als financieel draagvlak voor de uitbetaling van de beurzen. Hij of zij stelde meestal ook meteen enkele provisorsen of beheerders aan die niet alleen de beurzen moesten toekennen, maar die ook het uitgezette geld moesten beheren en herbeleggen. Vooruitziende stichters voorzagen dat het geld moest worden opzijgezet of aan de armen geschonken wanneer er geen valabele kandidaten opdaagden. Om discussies tot een minimum te beperken stelden de meeste stichters ambtsdragers aan als beheerders (schepenen, burgemeesters, pastoors, enzovoort). Wanneer familieleden deze verantwoordelijkheid kregen, werd best een duidelijke regeling voor de opvolging getroffen, waarbij bijvoorbeeld de langstlevende van de twee provisorsen in de familie een opvolger aanstelde om een overleden collega te vervangen.¹⁰ Op die manier was continuïteit gegarandeerd.

10 Zie bijvoorbeeld Lentz, *Fondations*, dl. 2, 142-143.

De financieringsmechanismen waren te vergelijken met die voor jaargetijden of andere devote stichtingen

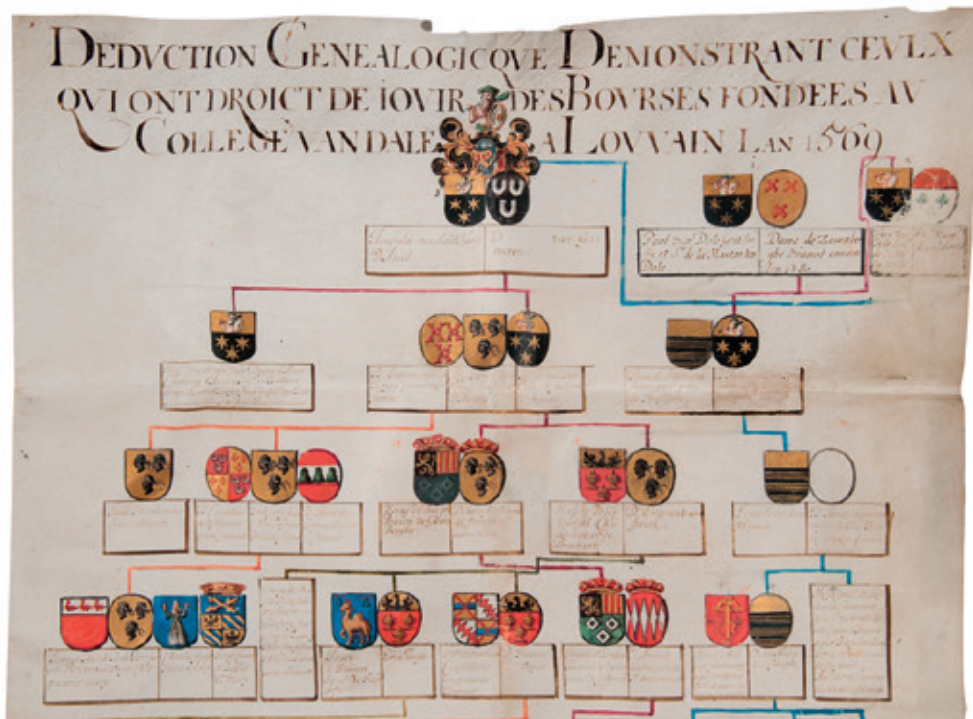
Beurzen in de universiteit van Leuven waren ofwel aan een bepaald college verbonden of vrij. In het laatste geval sprak men van vliegende of losse beurzen. Het Heilig-Geestcollege telde niet minder dan 50 bursalen; ook in het Pauscollege en het – omwille van zijn legendarische soberheid beruchte – Standonckcollege waren er vele beurzen beschikbaar.¹¹ De armoede waarop een aantal stichtingen alluderen, moet overigens niet al te strikt worden opgevat. De studenten kwamen zeker niet uit de allerarmste lagen van de maatschappij, aangezien die jongens niet leerden lezen en schrijven. Vaak zijn de bepalingen in de stichtingsakten op dit vlak eerder vaag. Josse Raes sprak in 1750 van 'eerelycke ende behoeftige studenten'.¹² De Leuvense schoolmeesteres Maria Frerart (1647) had het over 'mensen die kleyn syn van middelen'. Opvallend was dat ook zij de voorkeur gaf aan (kinderen van) voormalige scholieren; belangrijk voor haar was verder 'dat in concur[r]entie ende pariteyt van geleertheit de armste sullen worden geprefereert voor die rycker syn van middelen'.¹³ Iets gelijkaardigs voorzag de Merchtemse pastoor Philippe Van Hulsen in 1640. Wanneer er geen verwanten kandideerden voor de beurs die hij gesticht had, kwamen in de eerste plaats inwoners van Turnhout in aanmerking, 'begerende dat die arme bequaem synde, sullen worden geprefereert voor die rycke'. Hetzelfde gold voor de inwoners van Merchtem, met die bijzonderheid dat de kinderen die hij zelf gedoopt had 'midts bequaem synde, sullen worden geprefereert voor alle andere van Merchtem soo rycke als armen'.¹⁴ Over het algemeen kan men stellen dat de meeste beurzen bedoeld waren voor mensen met een bescheiden inkomen, voor wie het een welgekomen steun in de rug betekende. In een aantal gevallen moet een beurs het verschil hebben gemaakt tussen verder kunnen studeren of niet.

11 E. Dewallef, *Onder de vleugels van mijn grootoom: vliegende beurzen voor de Leuvense Universiteit tussen 1640 en 1797*, onuitgegeven licentieverhandeling (Leuven 2002).

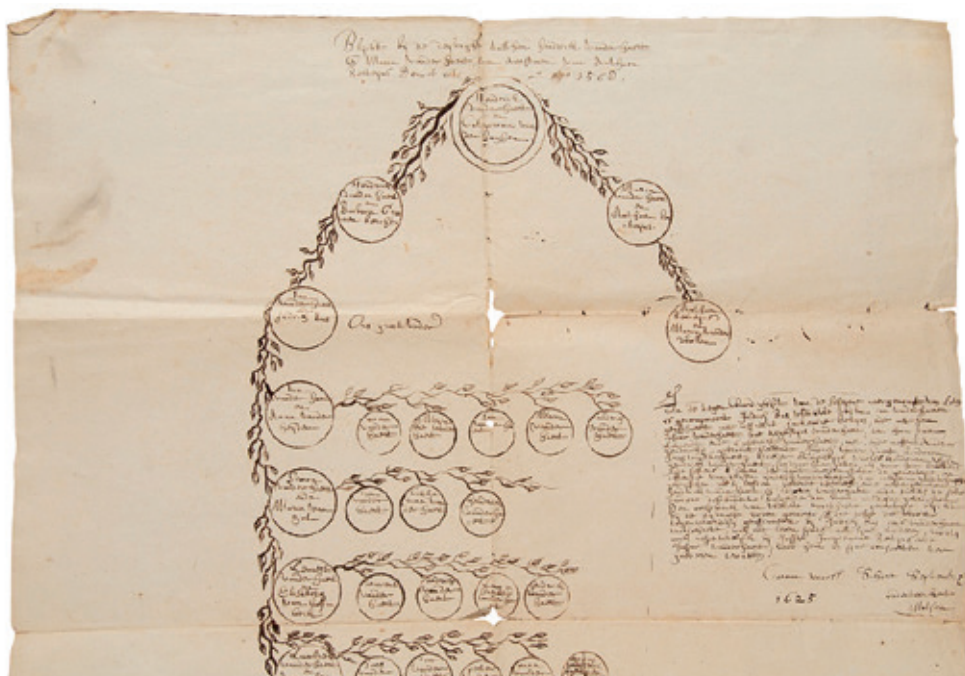
12 H. Lentz (ed.), *Fondations de bourses d'étude établies en Belgique: fondations isolées, dites volantes*, dl. 2, *Recueil des fondations de la province de Brabant* (Brussel 1892) 594.

13 Lentz, *Fondations*, dl. 2, 999.

14 Lentz, *Fondations*, dl. 2, 967.

Stamboom van de familie van Pieter van Dale, stichter van het gelijknamige college, 1654 (Rijksarchief Leuven, Oude Universiteit Leuven 3175).

Een van de vele stambomen van kandidaten voor een beurs (Rijksarchief Leuven, Oude Universiteit Leuven).

De bevoordeling van verwanten was logisch; het was een manier om de faam van de familie te bestendigen en wellicht ook om nazaten tot studie aan te zetten. Kandidaat-bursalen dienden in sommige gevallen een uitgewerkte stamboom in te leveren om hun verwantschap met de stichter te bewijzen. Dat sommigen met verzonnen genealogieën hun geluk beproefden, laat zich raden. Overigens was de beurs voor verwanten niet altijd een blanco cheque. Nogal wat stichters voorzagen in hun wijsheid dat enkel de studenten die in de voorbereidende *Artes*-studies een behoorlijke uitslag behaalden (in de eerste helft van de rangschikking of toch zeker niet in het laatste derde) in aanmerking kwamen voor een voortzetting van de beurs in de hogere faculteiten.¹⁵

15 Voorbeelden bij Lentz, *Fondations*, dl. 2, 645, 717 en 1050.

De bevoordeling van verwanten was logisch; het was een manier om de faam van de familie te bestendigen en wellicht ook om nazaten tot studie aan te zetten

Dat vele stichters hun geboortedorp, -stad of -streek bevoordeelden, is ook evident. Het was een manier om jongeren uit de eigen regio vooruit te helpen en om de status van de familie te versterken. Op sommige plaatsen werden er in de loop van de eeuwen diverse beurzen gesticht. Voor een stad als Dendermonde telde Jozef Dauwe 14 studiebeurzen.¹⁶ In Brugge werden tussen 1544 en 1575, de gouden tijd voor studiebeursstichtingen, niet minder dan 29 nieuwe fundaties genoteerd.¹⁷ In vele gevallen gaven de stichters, zoals Van Hulsen en Knapen deden, meerdere lokaliteiten aan, met daarin – anders dan bijvoorbeeld Rega deed – een duidelijke rangschikking.

16 J. Dauwe, 'Dendermondse studenten aan de oude Leuvense universiteit, 1426–1797', *Gedenkschriften van de Oudheidkundige kring van het Land van Dendermonde*, vierde reeks, 2 (1976) 5-149.

17 P. Vandermeersch, 'Brugge studenten aan de universiteit', *Annales de la Société d'Emulation de Brugge*, 122 (1985) 27-63.

Andere vormen van studietoelagen: Latijnse colleges en begijnhofschoolen

Ook voor een aantal dorpscholen bestond er een goed uitgewerkt systeem van subsidiëring van het onderwijs voor de arme kinderen. De armentafel betaalde dan het schoolgeld van de scholieren van wie de ouders dat niet zelf konden opbrengen. Een zeldzame keer zijn de lijstjes van behoeftige leerlingen bewaard die de schoolmeester op het einde van het schooljaar bij de armentafel inleverde als verantwoording voor zijn onkostennota.¹⁸

18 Put, *De cleyne schoolen*, 234.

Opmerkelijk is dat nogal wat begijnen beurzen in het leven riepen om de scholing van jonge meisjes in een begijnhofschool te financieren. Anna Mangelschots uit Olmen en haar dochter Catharina Boonen, begijn in Diest, stichtten in 1702 een aantal dergelijke beurzen. In eerste instantie waren die bestemd voor familieleden van henzelf en van hun pachter, maar ook voor 'arme doghterekens van Olmen'.¹⁹ Helena Smekens, afkomstig uit Eksel en eveneens begijn in Diest, stichtte een beurs die een jongen of een meisje toeliet om van hun negende tot hun zestiende jaar te studeren. Verrassend detail: 'Item, in sooverre datter gepresenteert sal worden eene dochter ende eenen jonghen even naer sal altydt de dochter voor den jonghen moeten geadmitteerd [toegelaten] worden alwast oock soo dat de dochter jonger waere als den jonghen'.²⁰

19 F. Jennen, 'De studiebeurs Mangelschots-Boonen', *'t Schreeneel*, 23 (2006) 100-119.

20 Lentz, *Fondations*, 436-450.

De meeste beurzen waren bestemd voor jongens die aan de universiteit, een bisschoppelijk seminarie of een Latijnse school gingen studeren. Vaak gaven de stichters aan welke onderwijsinstelling hun voorkeur genoot. Aan het Leuvense Heilige-Drievuldigheidscollege, dat bekend stond als de ideale voorbereiding op de universiteit, waren er een twintigtal beurzen te begeven.²¹ Als aspiranten aan alle voorwaarden voldeden, viel het nog af te wachten of ze zich naar behoren gedroegen en voor een verlenging in aanmerking kwamen. Jacobus Cletus De Grave uit Kruikeke die in 1784 een beurs genoot, studeerde goed, 'dog wij syn van syn gedrag en manier van doen niet te seer content', schreef een van de provisors uit het Heilige-Drievuldigheidscollege. Martinus De Backer uit Sint-Gillis verdiende, nog steeds volgens dezelfde bron, 'geen oort van de fundatie, want doet in t collegie niet als eeten en drincken en observeert geen wetten, hadde sulcks van te voren geweten soude hem noyt in t' college aenveert hebben'.²² Sommige stichters voorzagen bepaalde clausules om klaplopers uit te sluiten. Petronella van Bockstael stichtte in 1710 een beurs voor een jongeman die in het seminarie van Mechelen theologie kon gaan studeren 'voor hen die philosophie te Leuven gedaen hebben en aen gheen rusiemaeckers ofte deugnieten en magh [ze] gegeven worden'.²³

Voor jongens die goed konden zingen, waren er vaak bijzonder mooie carrière-perspectieven. Aan vele kapittelkerken waren immers choraalscholen verbonden waar zij niet alleen de talrijke officies verzorgden, maar ook een erg verzorgde opvoeding kregen, die na het breken van hun stem nog voortgezet werd. Het Brusselse Sint-Goedelekapittel, waaraan zes zangertjes verbonden waren, besteedde jaarlijks 480 gulden aan beurzen voor oud-koralen, die aan Latijnse scholen en de universiteit studeerden.²⁴ Ook aan bisschoppelijke seminaries waren beursstichtingen verbonden die behoeftige studenten toelieten om priesterstudies te doen.²⁵

In de negentiende eeuw werden – na een verwarde overgangperiode – de meeste van deze studiebeurzen nog altijd toegekend. Het koninklijk besluit van 2 december 1823 gaf de overheid weliswaar meer controle over het goederen-beheer, dat in 1864 tenslotte werd overgedragen aan provinciale studiebeurs-commissies, die voortaan – met respect voor de testamentaire beschikkingen van de stichters – zouden instaan voor de begeving van de beurzen. Elk jaar nog maken provinciale studiebeurscommissies op grote affiches het aanbod van studietoelagen bekend. Vele van deze beurzen zijn eeuwenoud en de bepalingen van de stichters worden in de mate van het mogelijke nog altijd gerespecteerd.

Elk jaar nog maken provinciale studiebeurscommissies op grote affiches het aanbod van studietoelagen bekend

21 Zie RA Leuven, Archief van de oude universiteit Leuven (verder afgekort als OUL) 4456-4501.

22 P. Vanden Baviere, 'Wase beursstichtingen aan de oude Leuvense universiteit (1596-1797)', *Annalen van de Koninklijke oudheidkundige kring van het Land van Waas*, 98 (1995) 90-91.

23 Geciteerd door Dauwe, 'Dendermondse studenten', 14.

24 K. Verboom, *De koraalschool van het Sint-Goedelekapittel te Brussel tijdens de 18de eeuw*. Onuitgegeven licentieverhandeling (Leuven 2002) 124; zie voor achtergrond ook: L.R. Baratz, 'St. Gudula's children: The Bonifanten and Choraelen of the collegiate church of Brussels during the ancien regime' in: *Musicology and archival research* (Brussel 1994) 214-305 en B. Bouckaert, 'Koralenscholen in de Lage Landen', in L.P. Grijp (ed.), *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden* (Amsterdam 2001) 75-91.

25 J. Laenen, *Geschiedenis van het Seminarie van Mechelen* (Mechelen 1930) 107.

Besluit

Vele studiebeursstichtingen hebben eeuwenlang gefunctioneerd, soms enkel onderbroken door oorlogen en pestepidemies. Die onveranderlijkheid staat in schril contrast met de regelgeving en de financieringsmechanismen die in onze postmoderne maatschappij voortdurend wijzigen. Over zin en onzin van studietoelagen bestaat er anno 2017 nog steeds discussie. Moeten ze selectief zijn of universeel? Heeft iedereen recht op een basisbeurs of moet er in de eerste plaats gekeken worden naar mensen die het echt nodig hebben? Gaat het om studiebeurzen of – terugvorderbare – studieleningen?

Mensen in de vroegmoderne tijd waren op het vlak van studiebetoeelaging behoorlijk creatief. De scenario's waren uiteraard erg uiteenlopend. Lokale loyaliteit was erg belangrijk, maar in een maatschappij waar de leefwereld in de eerste plaats bestond uit de familie en de stads- of dorpsgemeenschap is dat eigenlijk helemaal niet verwonderlijk. De begunstigden waren niet in de eerste plaats de meest behoeftigen, maar de verwanten, vrienden of dorpsgenoten van de stichter. Toch kan dit systeem niet zonder meer tot cliëntelisme herleid worden. Ondanks de beperkte sociale mobiliteit kregen kinderen dankzij deze studiebeurzen levenskansen die ze anders wellicht nooit zouden gehad hebben. Vaak lagen die levenskansen in het verlengde van een opleiding godgeleerdheid, maar dat er een vorm van sociale mobiliteit bestond, staat als een paal boven water. Hoeveel studenten er in dat geval waren, is moeilijk te zeggen. Alleen door arbeidsintensieve microhistorische *case-studies* kan deze problematiek verder worden uitgediept.

Verscheidene auteurs hebben er al op gewezen dat deze studiebeursstichtingen en het archiefmateriaal dat ze gegenereerd hebben, bijzonder interessant zijn voor de familiegeschiedenis.²⁶ Wie solliciteerde voor een beurs moest vaak met een stamboom zijn of haar verwantschap met de stichter bewijzen. Ook voor de negentiende eeuw bevatten de aanvraagdossiers in de archieven van de provinciale studiebeurscommissies boeiend genealogisch materiaal.

Daarnaast zijn deze beursstichtingen ook relevant voor de plaatselijke geschiedenis. Vaak zijn ze zo goed als onbekend voor heemkundigen en lokale historici. Het is een intrigerend fenomeen dat vele generaties uit dezelfde gemeente of regio eeuwenlang van dezelfde beurzen genoten hebben. Sommige onderzoekers hebben vastgesteld dat de oprichting van een Latijnse school de drempel voor universitaire studies vanuit een bepaalde regio aanzienlijk verlaagd heeft.²⁷ Een werkhypothese zou kunnen zijn dat ook studiebeurzen een gelijkaardig effect gesorteerd hebben. Op dit domein zijn er in elk geval nog heel wat boeiende studies te ondernemen.

26 Zie bijvoorbeeld P. Cnops, 'Genealogie en studiebeurzen', *Eigen Schoon en de Brabander*, 37 (1954) 144-146 en M. Goyens, 'De familiebeursstichtingen', *Vlaamse Stam*, 3 (1969) 237-253.

27 Zie bijvoorbeeld H. De Ridder-Symoens, 'Studenten uit het Meetjesland aan Europese universiteiten', in: L. Stockmans en P. Vandermeersch (eds.), *Liber Amicorum Achiel De Vos* (Evergem 1998) 99-116.

Beredeneerde bibliografie

De stichtingsakten van de studiebeurzen vormen een goed uitgangspunt voor onderzoek. Na de oprichting van de provinciale studiebeurscommissies in 1846 liet het Ministerie van Justitie een gedetailleerde inventaris opmaken van alle fundaties. De teksten van vele stichtingsakten werden integraal uitgegeven in een aantal vuistdikke volumes: Ch. Piot (ed.), *Fondations de bourses d'étude établies en Belgique: fondations isolées, dites volantes*, dl. 1, *Recueil des fondations de la province d'Anvers* (Brussel 1885) en H. Lentz (ed.), *Fondations de bourses d'étude établies en Belgique: fondations isolées, dites volantes*, dl. 2, *Recueil des fondations de la province de Brabant* (Brussel 1892); dl. 3, *Recueil des fondations de la Flandre occidentale* (Brussel 1893); dl. 4, *Recueil des fondations de la Flandre orientale* (Brussel 1894); dl. 7, *Recueil des fondations du Limbourg* (Brussel 1896).

Wie een studie wil wijden aan een bepaalde gemeente, zal in deze bronnenuitgaven zeker het basismateriaal vinden voor zijn of haar onderzoek. Inspiratie kan verder ook gevonden worden in reeds bestaande studies over studiebeursstichtingen in een bepaalde regio. Zie onder meer: P. Vanden Baviere, 'Wase beursstichtingen aan de oude Leuvense universiteit (1596 – 1797)', *Annalen van de Koninklijke oudheidkundige kring van het Land van Waas*, 98 (1995) 49-143; P.B. de Meyer, 'Kan. Claudius Verrijt stichter van 10 studiebeurzen aan de Hogeschool van Leuven', *Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het tenement van Inde: annalen*, 9 (1960) 42-77.

In archieven van parochies, schepenbanken en gemeenten treffen we vaak sporen aan van studiebeurzen: de begeving ervan, de inning van de inkomsten, de discussies over de voorrang tussen de aspiranten, enz. Dat komt omdat – zoals

boven reeds aangegeven – pastoors en andere lokale ambtsdragers door stichters vaak als testamentuitvoerders waren aangewezen. De meest homogene documentatie is te vinden in de archieven van de onderwijsinstellingen waartoe de beurzen toegang gaven. In de eerste plaats dient te worden verwezen naar het archief van de oude universiteit Leuven (bewaard in Rijksarchief Leuven). Het is niet meteen een archief waar lokale historici gaan zoeken, maar het bulkt van informatie over studenten uit de vroegmoderne tijd. Die moesten zich binnen 14 dagen na aankomst laten registreren door de rector, die hun namen registreerde in de matrikels of inschrijvingsregisters. Over het algemeen is de scholingsachtergrond van mensen uit het *ancien régime* erg moeilijk te traceren. Voor enkele Latijnse scholen zijn er inschrijvingslijsten of palmaressen bewaard gebleven,²⁸ maar de meeste zijn verdwenen. De matrikels waarin de Leuvense studenten geregistreerd werden, vormen dan ook een uitzonderlijke bron van informatie, die – op de jaren 1569–1616 na – volledig bewaard is gebleven. Ze werden integraal uitgegeven door E. Reusens, J. Wils en A. Schillings, *Matricule de l'Université de Louvain* (Brussel 1903–1980) (10 volumes) en zijn via indices gemakkelijk raadpleegbaar.

28 Zie bijvoorbeeld K. Van den Bergh, 'Een Geels palmares uit de 18de eeuw', in *Jaarboek van de Vrijheid en het Land van Geel* 1 (1962) 123-154; 2(1963) 117-164 en 3 (1964) 7-100 en D. Butaye, 'De schoolbevolking van het Sint-Jozefscollege te Aalst in de 17de en in de 18de eeuw', *Het Land van Aalst*, 35 (1983) 58-110.

De matrikels zijn in digitale vorm doorzoekbaar op <http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven/> (tik in als zoektermen: 'universiteit Leuven inschrijvingsregisters'). Zoals voor de parochieregisters hebt u wel een login nodig. Momenteel moeten onderzoekers nog via de klassieke bronnenuitgave van Schillings, bijvoorbeeld om uit te zoeken welke studenten uit een bepaald dorp de weg naar Leuven vonden. Binnenkort is dat via de zoekrobot 'zoeken naar personen' van het Rijksarchief met een eenvoudige zoekopdracht uit te vissen.

Specifieke categorieën studenten zijn in detail bestudeerd. Zie onder meer: C. Bruneel en C. Moreau de Gerbehaye, *Les gradués de la Faculté de médecine de l'ancienne Université de Louvain (XVIe–XVIIe siècles)* (Académie royale de Belgique. Commission royale d'histoire. Publications in-4°, 74) (Brussel 2004) voor de studenten geneeskunde en J. Nilis (ed.), 'Irish students at Leuven University, 1548–1797', *Archivium Hibernicum* 60 (2007) 1-304 voor de talrijker Ieren.

Het archief van de oude universiteit van Leuven bevat uiteraard ook vele bronnen over studiebeursstichtingen die openstonden voor studenten uit tientallen Vlaamse dorpen en steden. De inventaris is online raadpleegbaar en in pdf af te halen via <http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven/>.

Per stichting is er doorgaans een omslag of een pak met documenten bewaard. Die betreffen het financiële beheer, maar ook de toekenning van de beurzen en de discussies in dat verband. Bijvoorbeeld 974. Stichting van een beurs (Lier, Ekeren, Duffel) door Jan van Santvliet, van Ekeren, plebaan van Sint-Gommaar te Lier, bij testament van 12 september 1576: uittreksel; beheer; toekenning.

Het ministerie van Justitie oefent het administratieve toezicht uit op de studiebeursstichtingen en de werking van de provinciale studiebeurscommissies. De archieven die op die manier gevormd werden, zijn bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel en worden ontsloten door D. De Stobbeleir, *Ministère de la Justice. Inventaire d'archives concernant notamment les fondations de bourses d'études* (Brussel 1983) en R. Depoortere en N. Saoudi, *Inventaire des archives du Ministère de la Justice. Direction générale de la Législation civile et des Cultes. Services des Cultes, Dons, Legs et Fondations, Versement 2001* (Brussel 2002). (online raadpleegbaar via search.arch.be).

Ook de archieven van de provincies en de provinciale studiebeurscommissies bevatten voor de negentiende en de twintigste eeuw interessante informatie over deze stichtingen. De stand van de ontsluiting van deze archieven verschilt van provincie tot provincie, maar het is zeker de moeite waard om deze onderzoekspiste uit te proberen. Voor meer info hierover zie:

J. Lavalleye, *Inventaire des Archives de la Commission provinciale du Brabant des Bourses d'Etudes* (Brussel 1988);

M. Strauven, *Archief van de Provinciale Commissie voor studiebeurzenstichtingen van Limburg en haar rechtsvoorgangers. Overdracht 1954*. Onuitgegeven licentieverhandeling (Brussel 2009);

V. Van Vanrenterghem, *Inventaris van het archief van de provincie West-Vlaanderen. Vierde afdeling (1830–1875)* (Brussel 1992). (online raadpleegbaar via search.arch.be);

B. Willems, *Inventaris van het archief van het departement van de Twee Neten en de provincie Antwerpen reeksen J en K (1615) 1794–1910 (vnl. 1794–1860)* (online raadpleegbaar via search.arch.be).

Biografie

Eddy Put (1959) is plaatsvervangend directeur van de Vlaamse Rijksarchieven en deeltijds hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Leuven. Hij promoveerde in 1987 met een proefschrift over de geschiedenis van het vroegmoderne volks- onderwijs in Brabant.